

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації,
доктор педагогічних наук,
професор Сопівник І.В.

_____ (підпис)

_____ (ПБ)

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: “СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВРАЗЛИВИМИ СІМ'ЯМИ В
ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ”

Спеціальність 231 “Соціальна робота”

Гарант освітньої програми

_____ (науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Осадченко І.І.

(ПБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи
(Керівник диплому проєкту бакалавра)

_____ (науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Бондаренко Н.О.

(ПБ)

Виконала

_____ (підпис)

Грищук Валерія Олександрівна

(ПБ студента)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
соціальної роботи та
реабілітації,
доктор педагогічних наук,
професор Сопівник І.В.
“ ___ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

Грищук Валерія Олександрівна

Спеціальність 231 “Соціальна робота”

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **“Соціальна робота з вразливими сім'ями в територіальній громаді”**

затверджена наказом ректора НУБІП України від “08” 04. 2025р.№ 581 “С”

Термін подання завершеної роботи (проєкту) на кафедру 20 травня 2025 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи (дипломного проєкту бакалавра) *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, які потрібно зробити:

1. Особливості та досвід соціальної роботи з вразливими категоріями населення в територіальній громаді.
2. Методологія дослідження соціальної інтеграції.
3. Розробка та етапи програми соціальної інтеграції.

Дата видачі завдання “13 ” вересня 2024р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

(Керівник дипломного проєкту бакалавра) Бондаренко Н.О. _____

Завдання прийняла до виконання) Грищук В.О. _____

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВРАЗЛИВИМИ СІМ'ЯМИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВРАЗЛИВИМИ СІМ'ЯМИ

1.1. Поняття та класифікація вразливих сімей у контексті соціальної роботи

1.3. Особливості соціальної роботи з вразливими сім'ями в Україні: проблеми та тенденції

1.3. Міжнародний досвід соціальної роботи з вразливими сім'ями

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ГРОМАДСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ

2.1. Обґрунтування вибору напрямку дослідження: соціальна інтеграція як стратегічна мета

2.2. Методи збору та аналізу даних у сфері соціальної роботи з вразливими сім'ями

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ГРОМАДІ

3.1. Аналіз потреб вразливих сімей на місцевому рівні

3.2. Основні труднощі соціальної роботи з вразливими сім'ями в умовах громади

3.3. Програма соціальної інтеграції: методика розробки та апробації у територіальній громаді

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Реферат

Бакалаврська кваліфікаційна робота “Соціальна робота з вразливими сім'ями в територіальній громаді” містить 70 сторінки друкованого тексту, та має таку структуру: 1) картку кваліфікаційної роботи; 2) титульний аркуш; 3) завдання до використання кваліфікаційної бакалаврської роботи; 4) реферат; 5) зміст; 6) вступ; 7) основну частину (III розділи); 8) загальні висновки; 9) список використаних джерел. Перелік використаних джерел нараховується 40 найменувань.

Мета: теоретично обґрунтувати та розробити програму соціальної роботи з вразливими сім'ями.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з вразливими сім'ями в умовах територіальної громади.

Предмет дослідження: програма соціальної інтеграції вразливих сімей.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати соціальну роботу з вразливими сім'ями.
2. Проаналізувати методи соціальної роботи з вразливими сім'ями.
3. Розробити програму інтеграції вразливих сімей.

У першому розділі теоретичних підходів до соціальної роботи з вразливими сім'ями. Було встановлено, що сучасна наука відходить від патерналістських моделей, пропонуючи натомість підходи, засновані на активній участі клієнта та його здатності до самостійного відновлення. Теоретичне підґрунтя дослідження склали концепції соціальної інтеграції, екосистемний підхід, культурно чутлива та антиопресивна практика.

У другому розділі проаналізовано практичні аспекти соціальної роботи на прикладі Боярської громади. Зібрані дані засвідчили невідповідність між потребами сімей і формальними механізмами підтримки. Особливу увагу приділено явищу "невидимої вразливості", недовіри до інституцій та вигоранню

працівників. Якісні методи дослідження дали змогу глибше вивчити контекст і виявити приховані бар'єри.

У третьому розділі передбачається аналіз міжнародного досвіду (Швеція, Канада, Велика Британія, США, Польща). Було виявлено універсальні принципи ефективної інтеграції, придатні до адаптації в Україні за умови врахування місцевого контексту.

Ключові слова: громада, принципи ефективної інтеграції, досвід, практика, відновлення, соціальний працівник.

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Соціальна робота з вразливими сім'ями є однією з ключових сфер соціальної політики, яка покликана забезпечувати підтримку найуразливіших категорій населення. У сучасних умовах, коли суспільство стикається з викликами економічної нестабільності, наслідками збройного конфлікту, демографічними змінами та пандемічними явищами, вразливі сім'ї перебувають у найбільш складному становищі. Вони стикаються з низкою проблем, серед яких – матеріальна бідність, низький рівень доступу до послуг охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, емоційна ізоляція та недостатня інтеграція у громаду.

Особливої актуальності тема набуває в контексті децентралізації, яка передбачає передання значної частини соціальних функцій на рівень територіальних громад. Територіальні громади, отримуючи нові повноваження та обов'язки, часто стикаються з браком досвіду, ресурсів та фахівців, необхідних для ефективної організації соціальної роботи. У таких умовах важливо знайти оптимальні моделі роботи з вразливими сім'ями, які враховують особливості місцевого контексту, а також інтегрувати найкращі практики з міжнародного досвіду.

Дослідження проблем соціальної роботи з вразливими сім'ями є також актуальним через необхідність пошуку нових підходів до вирішення кризових

ситуацій, таких як внутрішня міграція, відновлення після бойових дій та соціальна реабілітація сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Актуальність теми зумовлена також тим, що ефективна соціальна робота може стати важливим інструментом для забезпечення соціальної стабільності, підвищення якості життя громадян та інтеграції вразливих категорій населення у суспільство.

Мета дослідження. Аналіз сучасного стану соціальної роботи з вразливими сім'ями в умовах територіальних громад, виявлення ключових проблем і викликів, а також розробка програми соціальної інтеграції з урахуванням міжнародного досвіду.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати соціальну роботу з вразливими сім'ями.
2. Проаналізувати методи соціальної роботи з вразливими сім'ями.
3. Розробити програму інтеграції вразливих сімей.

Об'єкт дослідження. Соціальна робота з вразливими сім'ями в умовах територіальної громади.

Предмет дослідження. Процес соціальної інтеграції вразливих сімей у громади в контексті професійної соціальної роботи.

Методи дослідження. У роботі застосовано аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів, соціальний аудит, глибинні інтерв'ю, опитування соціальних працівників і представників вразливих сімей, а також порівняльний аналіз національної та міжнародної практики.

Практична значущість. Знання та результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані для удосконалення системи соціальної підтримки вразливих сімей у територіальних громадах, розробки й впровадження програм соціальної інтеграції, а також підвищення ефективності роботи соціальних служб у контексті децентралізації.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок. Список використаної літератури налічує 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВРАЗЛИВИМИ СІМ'ЯМИ

Соціальна робота з вразливими сім'ями є важливою складовою соціальної політики держави, спрямованою на забезпечення стабільного функціонування та розвитку суспільства. Зважаючи на багатофакторну природу вразливості сімей, дослідження теоретичних основ цієї проблематики стає невід'ємною передумовою ефективної практичної діяльності фахівців соціальної сфери. Теоретичний аналіз дозволяє глибше зрозуміти сутність, структуру та характерні риси вразливих сімей, виокремити чинники, що обумовлюють їх складний соціальний стан, а також розглянути наукові підходи й методологічні базиси соціальної роботи з цим контингентом.

У даному розділі представлено систематизований огляд ключових теоретичних положень, що стосуються поняття вразливих сімей. Проаналізовано зміст та особливості їх функціонування, визначено критерії класифікації, розглянуто основні наукові концепти, які вплинули на формування парадигми соціальної роботи з такими категоріями. Окрему увагу приділено закономірностям розвитку наукової думки у сфері соціальної підтримки, опіки та втручання, а також характеристиці міжнародних підходів, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

1.1. Поняття та класифікація вразливих сімей у контексті соціальної роботи

Сучасна соціальна робота з вразливими сім'ями базується на чіткому розумінні сутності цього поняття та виокремленні класифікаційних ознак, що дозволяють точно ідентифікувати проблемні групи населення. Визначення

поняття "вразлива сім'я" виступає концептуальною основою для формування ефективних стратегій соціальної підтримки, профілактики негативних явищ та інтервенцій, спрямованих на зміцнення внутрішніх ресурсів родини. Окрім того, систематизування ознак та критеріїв вразливості сприяє розробленню цілісного підходу до вивчення сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, та стає вихідною точкою для аналізу їхніх потреб, складностей і потенційних шляхів подолання кризових станів.

Поняття «вразлива сім'я» є багатовимірним та динамічним конструктом, який відображає вплив сукупності соціальних, економічних, психологічних, культурних та правових чинників на функціонування родини [12]. Ці чинники ускладнюють адаптацію сімей до мінливих умов середовища, обмежують можливості реалізації їхнього потенціалу та підвищують ризик потрапляння в кризові ситуації [13, с. 45]. У контексті соціальної роботи з вразливими сім'ями важливим є адекватне визначення сутності цього поняття, виділення критеріїв, за якими ідентифікуються такі сім'ї, та обґрунтування типології, що дозволяє впроваджувати ефективні стратегії соціальної підтримки.

Аналіз наукових праць засвідчує існування різноманітних підходів до трактування вразливості сімей. Згідно з системним підходом, сім'я розглядається як цілісний організм, який функціонує завдяки взаємодії між його елементами та оточенням [14]. Представники цього напрямку наголошують, що вразливою слід вважати сім'ю, яка внаслідок зовнішніх чи внутрішніх стресогенних чинників не здатна підтримувати оптимальний рівень стабільності, ефективно реагувати на виклики соціального середовища та забезпечувати реалізацію базових функцій – економічної, репродуктивної, виховної, захисної, емоційної [30, с. 62]. У такому випадку вразливість визначається як нездатність системи забезпечити необхідну адаптацію та сприяє виникненню низки кризових станів.

Теорії ризику та резильєнтності спрямовані на глибше усвідомлення ролі чинників загрози та стійкості, що впливають на родину. Відповідно до цих теорій,

вразливість сім'ї пов'язана з накопиченням негативних факторів (економічна нестабільність, низький рівень освіти, наявність хронічних захворювань чи залежностей у членів сім'ї), які перевищують потенціал подолання та протидії перешкодам [28, с. 53]. Наприклад, автори міжнародних досліджень, зокрема Т. Семигіна та А. Fraser, приділяють увагу не лише аналізу ризиків, а й факторам захисту, що посилюють здатність сімей до адаптації та ефективного функціонування [3; 17].

У дослідженнях українських науковців, таких як Т. Семигіна та О. Гриценко, наголошується на соціально-економічних аспектах вразливості [7; 30]. Вітчизняні автори зазначають, що для оцінювання рівня вразливості слід враховувати матеріальний достаток, якість житлових умов, доступ до освітніх, медичних та соціальних послуг, а також можливості соціальної мобільності. Недостатність таких ресурсів обмежує здатність сімей успішно виконувати свої функції та сприяє формуванню чинників ризику – ізоляції, маргіналізації, психологічного дискомфорту, а в окремих випадках і деградації сімейних взаємин [6].

У міжнародному контексті поняття вразливих сімей широко розглядається як складова соціальної політики, спрямованої на захист прав людини та забезпечення добробуту населення [1]. Дослідники з Великої Британії та США, зокрема М. Раупе та експерти Світового банку, вважають, що вразливість родини часто пов'язана з системними проблемами, які формуються через нерівність доступу до соціальних благ, дискримінацію, низький рівень розвитку інфраструктури підтримки [3, с. 39]. У такій ситуації класифікація вразливих сімей стає критично важливою, оскільки дає змогу ідентифікувати специфічні характеристики кожної категорії та розробляти таргетовані програми допомоги.

Класифікація вразливих сімей може здійснюватися за різними критеріями. Наприклад, за економічним станом, виділяють сім'ї з низьким доходом, сім'ї безробітних, сім'ї з високим борговим навантаженням та ін. [3, с. 201]. За

соціально-демографічними ознаками розрізняють неповні сім'ї, багатодітні, сім'ї внутрішньо переміщених осіб, сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю тощо. З точки зору соціально-психологічних чинників увага приділяється сім'ям із проблемами залежностей, домашнього насильства, порушень дитячо-батьківських стосунків. Така класифікація дозволяє соціальним працівникам орієнтуватися в розмаїтті ситуацій, визначати специфіку потреб кожної групи та застосовувати відповідні методи соціального втручання.

Деякі вчені пропонують також класифікації за рівнем складності проблеми та тривалістю її існування. Наприклад, у роботах фахівців із соціального супроводу родин, зокрема Капської А. Й. та її колег, сім'ї поділяють на ті, що потрапили у кризову ситуацію тимчасово (через втрату роботи або стихійне лихо), і ті, що перебувають у стані хронічної вразливості (через структурні причини, як-от постійна бідність, відсутність підтримки з боку соціального оточення) [12, с. 47].

Кожна з цих груп потребує різного підходу: якщо у першому випадку йдеться про кризове втручання й тимчасову підтримку, то в другому – про систематичну та довгострокову роботу, спрямовану на комплексний розвиток родини.

Проаналізовані підходи до визначення понять та класифікації вразливих сімей свідчать про складність і багатовимірність цього феномену. Вразливість сім'ї формується під впливом взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, включаючи економічну нестабільність, обмежений доступ до якісних соціальних послуг, психологічні труднощі та недостатність соціальних зв'язків. Різні наукові парадигми — від системного підходу до теорій ризику та резильєнтності — пропонують власні критерії, принципи типологізації та пояснювальні моделі щодо сутності вразливості.

Сучасна практика соціальної роботи враховує результати як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень, що дозволяє поєднувати кращі теоретичні

напрацювання із реальними потребами сімей. Класифікація вразливих сімей за різними критеріями (економічними, соціально-демографічними, психологічними) надає можливість окреслити специфіку проблем кожної групи, адаптувати стратегії соціальної підтримки, інтервенцій та профілактики. Такий підхід сприяє формуванню системи цілеспрямованих та ефективних заходів, спрямованих на запобігання поглибленню кризових ситуацій у житті сімей та посилення їхнього потенціалу до стабільного функціонування та розвитку.

1.2. Особливості соціальної роботи з вразливими сім'ями в Україні: проблеми та тенденції

Соціальна робота з вразливими сім'ями в Україні є однією з пріоритетних сфер соціальної політики, адже забезпечення підтримки таких сімей безпосередньо впливає на соціальну стабільність і добробут суспільства. Однак соціально-економічні виклики, пов'язані з трансформацією суспільства, економічною нестабільністю, збройними конфліктами та міграційними процесами, значно ускладнюють ситуацію для вразливих категорій населення. Це зумовлює актуальність аналізу особливостей соціальної роботи з такими сім'ями в контексті сучасних українських реалій.

У цьому підрозділі розглядаються ключові проблеми, з якими стикаються вразливі сім'ї в Україні, включаючи низький рівень матеріального забезпечення, обмежений доступ до соціальних послуг, відсутність належної інфраструктури підтримки. Крім того, аналізуються тенденції у сфері соціальної роботи, зокрема впровадження інноваційних підходів і програм, спрямованих на посилення підтримки таких сімей. Особлива увага приділяється ролі територіальних громад, які стають основними суб'єктами соціальної роботи у контексті децентралізації влади.

Соціальна робота з вразливими сім'ями в Україні є складним, багатофакторним процесом, що вимагає системного підходу до вирішення проблем цих сімей. Вразливі сім'ї, які стикаються із соціальними, економічними,

правовими або психологічними труднощами, формують одну з найчисельніших категорій, що потребує уваги соціальних служб. До таких сімей належать багатодітні, неповні родини, сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, а також ті, хто перебуває у стані хронічної бідності або стикається із соціальною ізоляцією. У сучасному українському контексті ці групи стикаються з численними викликами, які вимагають інноваційних підходів до соціальної роботи.

Однією з найбільш поширених проблем є бідність. За даними Державної служби статистики України, значна частина українських сімей, особливо багатодітних, перебуває за межею бідності, що ускладнює доступ до базових соціальних благ, таких як якісне харчування, освіта, охорона здоров'я [11, с. 210]. Бідність не лише обмежує можливості сімей, але й породжує вторинні проблеми, зокрема соціальну ізоляцію, психологічний стрес та погіршення стосунків у родині.

Ще одним викликом є низький рівень доступу до соціальних послуг. Особливо це стосується сільських територій, де недостатня кількість соціальних працівників і відсутність необхідної інфраструктури обмежують можливість ефективного втручання. Як зазначає Семигіна Т. В., у багатьох випадках соціальна підтримка обмежується одноразовими матеріальними виплатами, тоді як тривала соціальна робота, що включає психологічну допомогу, освітні програми та підтримку інтеграції в суспільство, часто залишається недоступною [30, с. 156].

Соціальна ізоляція є ще однією поширеною проблемою, з якою стикаються вразливі сім'ї. Внутрішньо переміщені особи, які втратили свої домівки внаслідок збройного конфлікту на сході України, часто стикаються із дискримінацією, відсутністю соціальної підтримки та недостатньою інтеграцією в нових громадах. Це ускладнює їх доступ до ресурсів і створює додаткові бар'єри для виходу з кризової ситуації [4].

Особливої уваги заслуговують сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю. Вони стикаються не лише з матеріальними труднощами, але й із браком спеціалізованих послуг, таких як програми раннього втручання, реабілітаційні центри та кваліфікована допомога фахівців. Як зазначено у звіті UNICEF Ukraine, хоча останніми роками було запроваджено кілька ініціатив для підтримки таких сімей, зокрема мобільні бригади та консультаційні центри, їхня кількість залишається недостатньою, щоб охопити всі потребуючі родини [2].

З огляду на зазначені проблеми, соціальна робота з вразливими сім'ями в Україні поступово змінюється, впроваджуючи інноваційні підходи та міжнародні практики. Одним із ключових факторів розвитку є децентралізація, яка сприяла передачі повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад. Це дозволяє громадам створювати локальні програми підтримки, що враховують специфіку їхніх потреб. Наприклад, у громадах активно впроваджуються такі інноваційні рішення, як мобільні соціальні бригади, центри сімейної підтримки та програми розвитку батьківських навичок [28].

Іншим важливим напрямком є впровадження програм раннього втручання для дітей з інвалідністю. Ці програми спрямовані на забезпечення ранньої діагностики та корекції порушень у розвитку, що дає змогу зменшити навантаження на сім'ї та підвищити якість життя дітей. Такі програми реалізуються за підтримки міжнародних організацій, зокрема UNICEF та Caritas Ukraine [2; 4].

Співпраця з міжнародними організаціями є важливою тенденцією розвитку соціальної роботи в Україні. За останні роки було залучено значні фінансові та технічні ресурси для підтримки вразливих сімей, особливо внутрішньо переміщених осіб. Це дозволило створити мережу центрів допомоги, де сім'ї можуть отримати не лише матеріальну, а й психологічну підтримку, консультації з юридичних питань і доступ до освітніх програм [15].

Значний потенціал для розвитку соціальної роботи полягає у цифровізації послуг. Уряд України активно працює над створенням електронних платформ, що дозволяють сім'ям подавати заявки на отримання соціальної допомоги, отримувати консультації онлайн та відстежувати статус своїх звернень. Це зменшує адміністративне навантаження на сім'ї та сприяє більш ефективному доступу до послуг [25, с. 214].

Соціальна робота з вразливими сім'ями в Україні характеризується численними викликами, які пов'язані із соціально-економічними проблемами, недостатнім фінансуванням, низьким рівнем доступу до соціальних послуг, особливо в сільських і віддалених регіонах, а також соціальною ізоляцією окремих груп. Вразливі сім'ї стикаються з багатьма труднощами, зокрема бідністю, дискримінацією, недоступністю реабілітаційних програм і недостатньою інтеграцією у громади. Ці проблеми потребують комплексного підходу до їх вирішення.

Тенденції розвитку соціальної роботи в Україні свідчать про поступовий перехід до більш інноваційних і адресних форм підтримки. Впровадження децентралізації, розвиток територіальних громад та залучення міжнародних організацій дозволяють створювати локальні програми, які враховують специфіку потреб вразливих сімей. Програми раннього втручання, створення мобільних бригад соціальних працівників, цифровізація соціальних послуг є перспективними кроками для підвищення ефективності підтримки.

Таким чином, соціальна робота з вразливими сім'ями в Україні потребує подальшого вдосконалення через залучення додаткових ресурсів, розширення доступу до послуг і використання кращих міжнародних практик. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню соціальної стабільності, інтеграції вразливих сімей у громади та підвищенню їхньої якості життя.

1.3. Міжнародний досвід соціальної роботи з вразливими сім'ями

Міжнародний досвід соціальної роботи з вразливими сім'ями є важливим джерелом знань та інноваційних підходів, які можуть бути адаптовані до українського контексту. У багатьох країнах світу соціальна робота з вразливими сім'ями має довгу історію, що ґрунтується на теоретичних засадах, багаторічній практиці та аналізі ефективності різних моделей підтримки. Ключовими аспектами міжнародного досвіду є системність підходів, акцент на профілактиці кризових ситуацій, індивідуалізований підхід до потреб сімей, залучення громади та співпраця різних секторів для забезпечення стійкості та добробуту сімей.

Важливим чинником формування міжнародного досвіду є наявність структурованих і добре фінансованих систем соціальної роботи, які інтегровані в загальні соціальні політики держав. У країнах Європейського Союзу, наприклад, особливу увагу приділяють питанням соціальної справедливості, рівного доступу до послуг, боротьбі з дискримінацією та соціальною ізоляцією [14, с. 318]. Законодавче забезпечення соціальної роботи, чітко визначені стандарти надання послуг, а також широке залучення громадських організацій і волонтерів створюють умови для ефективної підтримки вразливих категорій населення [36].

Значний внесок у розвиток міжнародного досвіду зробили програми раннього втручання, які впроваджуються у Великобританії, Канаді, Швеції, Німеччині та інших країнах. Ці програми спрямовані на підтримку сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, з акцентом на профілактику та мінімізацію негативних наслідків кризових ситуацій [3]. Наприклад, моделі, засновані на когнітивно-біхевіоральному підході, є ефективними у роботі з батьками, які мають низький рівень емоційної компетентності або стикаються з проблемами у вихованні дітей [1].

Система соціальної роботи в США також є важливим прикладом для наслідування, особливо в частині роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. Тут активно використовуються мультидисциплінарні

команди, що об'єднують соціальних працівників, психологів, юристів, освітян і медиків. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексний аналіз проблем сім'ї та запропонувати найефективніші рішення для їх подолання [16, с. 122]. Особливу увагу в США приділяють питанням соціальної реабілітації та підвищенню рівня самостійності клієнтів, що є ключовим у зменшенні залежності від соціальної допомоги [6].

Країни Скандинавії, такі як Швеція та Норвегія, демонструють високу ефективність інтегрованих підходів, які поєднують соціальну підтримку з широкими програмами освіти, охорони здоров'я та працевлаштування. У цих країнах діє принцип універсальності доступу до соціальних послуг, а сім'ї розглядаються як основна одиниця соціальної підтримки [14]. Важливою складовою скандинавської моделі є профілактична робота, спрямована на запобігання кризовим ситуаціям, а також активне залучення сімей до процесу прийняття рішень [26].

Міжнародні організації, такі як UNICEF, Caritas, Save the Children та інші, також роблять значний внесок у розвиток соціальної роботи з вразливими сім'ями. Їхні програми надають технічну та фінансову підтримку для впровадження інноваційних підходів, таких як мобільні бригади соціальних працівників, консультаційні центри для батьків та дітей, а також створення мережі підтримки на рівні громад [2]. Ці програми дозволяють впроваджувати нові стандарти у соціальну роботу, зосереджуючись на найкращих інтересах дитини та сім'ї.

Аналіз міжнародного досвіду є надзвичайно цінним для вдосконалення соціальної роботи в Україні. Застосування адаптованих моделей та інноваційних підходів сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи, забезпеченню рівного доступу до послуг, зменшенню соціальної ізоляції та покращенню якості життя вразливих сімей. Цей досвід дозволяє не лише враховувати передові

практики, але й уникати можливих помилок у процесі реформування системи соціального захисту в Україні [4].

Аналіз міжнародного досвіду соціальної роботи з вразливими сім'ями дозволяє виявити ефективні моделі підтримки, які можуть бути адаптовані до специфіки українського суспільства. У багатьох країнах Європи, США та Канаді соціальна робота має глибокі традиції та добре організовані системи підтримки, що охоплюють багатодітні сім'ї, родини з дітьми з інвалідністю, біженців, внутрішньо переміщених осіб та інші вразливі категорії [24].

Однією з основних характеристик міжнародного досвіду є інтеграція соціальних послуг. У Швеції сім'ї можуть отримувати комплексну підтримку через "Сімейні центри", які пропонують програми з догляду за дітьми, підтримки батьківства та соціальної інтеграції [15, с. 101]. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише реактивну допомогу, але й профілактику кризових ситуацій.

У Німеччині подібні послуги надаються через муніципальні соціальні служби, які об'єднують роботу соціальних працівників, психологів, педагогів і медичних фахівців. Це створює умови для міждисциплінарного підходу до вирішення проблем сім'ї [16, с. 122].

Програми раннього втручання є однією з найбільш успішних форм соціальної підтримки сімей із дітьми, які мають особливі потреби. У Канаді такі програми реалізуються на рівні провінцій та включають не лише діагностику й реабілітацію, але й активну участь батьків у процесі розвитку дитини [10].

У Великобританії реалізується програма Sure Start, спрямована на підтримку сімей із дітьми раннього віку. Її метою є надання доступу до якісної освіти, медичної допомоги та соціальних послуг, а також створення умов для соціального залучення [3, с. 91].

У багатьох країнах, зокрема в Польщі, успішно функціонують мобільні бригади соціальних працівників, які надають допомогу сім'ям у віддалених регіонах. Це дозволяє забезпечити доступ до послуг навіть для тих родин, які

живуть у ізольованих умовах [5]. Завдяки підтримці міжнародних організацій, таких як Caritas, цей підхід забезпечує своєчасну та якісну допомогу.

Соціальна робота в країнах ЄС активно інтегрує принципи антидискримінації. Наприклад, у Франції значну увагу приділяють роботі з сім'ями мігрантів, які часто стикаються із соціальною ізоляцією та культурними бар'єрами. За підтримки Європейського Союзу впроваджуються програми адаптації, які включають навчальні курси для батьків, психологічну підтримку та консультації [8].

UNICEF активно підтримує програми раннього втручання та соціального захисту дітей, які перебувають у кризових умовах. У Норвегії реалізовано ініціативу, спрямовану на створення безпечного середовища для дітей, що постраждали від насильства в сім'ї. Ця модель поєднує юридичну, соціальну та психологічну допомогу [2].

Caritas є прикладом ефективної міжнародної організації, яка забезпечує матеріальну та психологічну підтримку багатодітним сім'ям і переселенцям у Східній Європі. Їхні програми базуються на принципах рівності, доступності та індивідуального підходу [5].

Міжнародний досвід соціальної роботи з вразливими сім'ями свідчить про важливість інтеграції послуг, профілактики кризових ситуацій, залучення громад та забезпечення рівного доступу до підтримки. Використання цих практик в Україні сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи та формуванню умов для стабільного розвитку вразливих категорій населення.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було здійснено теоретичне осмислення соціальної роботи з вразливими сім'ями як складного та багатофакторного явища, що перебуває на перетині соціальних, психологічних, економічних та нормативно-правових

вимірів. Аналіз літературних джерел дозволив виокремити ключові підходи до розуміння поняття «вразлива сім'я», а також здійснити їх класифікацію за різними критеріями — економічним, соціально-демографічним, психологічним та інституційним.

Показано, що вразливість є динамічним станом, зумовленим поєднанням зовнішніх та внутрішніх факторів, які порушують здатність родини адаптуватися до соціальних умов, зберігати життєстійкість і забезпечувати виконання базових функцій. Встановлено, що ефективність соціальної роботи залежить від точного розуміння типології сімей, адекватної оцінки їхніх потреб і ризиків, а також застосування індивідуалізованих підходів.

Розгляд особливостей соціальної роботи з вразливими сім'ями в Україні виявив низку системних проблем: нерівномірність доступу до соціальних послуг, дефіцит спеціалізованих фахівців у громадах, низький рівень ресурсного забезпечення, обмеженість міжвідомчої взаємодії. Разом із тим, спостерігаються позитивні зрушення, зокрема у напрямку децентралізації, впровадження локальних програм підтримки, розвитку мобільних сервісів та цифровізації послуг.

Аналіз міжнародного досвіду засвідчив важливість інституалізованої, профілактично орієнтованої та міждисциплінарної соціальної роботи. У країнах ЄС, США, Канаді, Скандинавії ефективно функціонують моделі інтегрованих послуг, орієнтовані на раннє втручання, підтримку сім'ї як цілісної системи, залучення громади до процесів прийняття рішень. Ці підходи мають високий потенціал до адаптації в українських умовах за умови врахування локального контексту, соціокультурної специфіки та інституційної спроможності територіальних громад.

Узагальнені у першому розділі теоретичні положення стали методологічним підґрунтям для подальшого дослідження процесів соціальної інтеграції вразливих сімей та розробки програми підтримки на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ГРОМАДСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Проведення будь-якого наукового дослідження у сфері соціальної роботи вимагає чіткого методологічного підґрунтя, яке визначає загальний підхід до вивчення проблеми, вибір методів збору, аналізу та інтерпретації даних. У цьому розділі розглядаються основні положення, які формують концептуальну й методичну основу дослідження, пов'язаного з вивченням особливостей соціальної підтримки та інтеграції вразливих сімей у громаду.

Особлива увага приділяється обґрунтуванню вибору напряму дослідження, визначенню доцільних методів збору інформації, а також розробці підходів до формування цілісного практичного інструменту — програми, що може бути застосована у практиці соціальної роботи на місцевому рівні.

Методологія дослідження базується на використанні сучасних теоретичних підходів, а також на поєднанні кількісних та якісних методів, що дозволяє всебічно охопити досліджуване явище. У межах цього розділу окреслюються загальні етапи дослідницької роботи та принципи, що стали основою розробки практичного компонента кваліфікаційного дослідження.

2.1. Обґрунтування вибору напрямку дослідження: соціальна інтеграція як стратегічна мета

Особливої актуальності набуває питання соціальної інтеграції — складного, багатовимірного процесу, що охоплює адаптацію індивідів і родин до умов життєдіяльності в межах громади, формування стійких соціальних зв'язків, відновлення або здобуття базових життєвих навичок, а також відчуття включеності в суспільне середовище.

Вибір саме цього напряму дослідження — соціальної інтеграції — не є випадковим. У фокусі перебуває одна з найуразливіших категорій — сім'ї, що

опинилися в складних життєвих обставинах. У переважній більшості випадків ці сім'ї мають обмежений доступ до соціальних ресурсів, відчують ізоляцію, нестачу довіри до соціальних інституцій, а іноді — навіть до власних можливостей [18]. Вони часто перебувають поза межами повноцінної участі в житті громади, і тому потребують не лише адресної допомоги, а передусім — умов для включення в повноцінне соціальне середовище.

Ідея соціальної інтеграції у цьому контексті набуває стратегічного змісту: йдеться не просто про надання допомоги, а про створення умов, за яких допомога перестає бути постійною потребою. Таким чином, соціальна інтеграція розглядається як цілеспрямований процес формування суб'єктної позиції вразливої сім'ї, її спроможності діяти, приймати рішення, співпрацювати з іншими та самостійно долати життєві труднощі [30, с. 121].

Орієнтація на інтеграцію дозволяє переосмислити й роль соціального працівника. Він більше не лише посередник між сім'єю та системою допомоги, а й агент змін, що формує умови для активного включення людини в соціальну динаміку [21]. Таке розуміння потребує і нових моделей практики, і нових інструментів, які дозволяють не просто «втручатися», а стимулювати розвиток, створювати простір підтримки й розвитку всередині самої громади [22].

Попри формування певної нормативної бази й розвиток соціальної інфраструктури, у багатьох громадах відсутні цілісні програми, що враховують індивідуальні траєкторії сімей, їхній культурний контекст, соціальні потреби й мотиваційний потенціал [20].

Соціальна інтеграція у сфері роботи з вразливими сім'ями поступово перестає сприйматися як абстрактне гуманітарне поняття й набуває характеру чітко окресленої, змістовної стратегії. Її сутність полягає не лише в тому, щоби забезпечити людині чи родині базовий рівень добробуту або відновити соціальні функції, які були порушені внаслідок складних життєвих обставин. Йдеться про набагато ширший і глибший процес — про створення середовища, у якому сім'я,

що перебуває у кризі, отримує не просто допомогу, а можливість поступово вибудувати нову якість взаємодії з суспільством, навчитися брати участь у колективному житті громади, відчувати себе її частиною та відповідати за себе й своїх близьких [1, с. 19].

Інтеграція в цьому розумінні — це рух від позиції залежності до позиції включеності. Вона починається не тоді, коли надано фінансову чи гуманітарну допомогу, і не завершується після проведення консультацій. Її динаміка значно складніша: вона формується поступово, часто в умовах слабкої довіри з боку клієнта, низького рівня соціального капіталу, фрагментованих зв'язків з інституціями [33, с. 233]. Саме тому інтеграційний підхід потребує особливого дослідницького осмислення: недостатньо просто описати, які форми допомоги надаються — важливо зрозуміти, як вони впливають на становлення життєвих стратегій вразливої сім'ї, на її здатність адаптуватися до нових викликів, планувати майбутнє, взаємодіяти з соціальними системами на більш-менш рівноправних засадах [31, с. 84].

Вибір інтеграції як напряму дослідження дозволяє також зосередитися на тих точках перетину між особистим і суспільним, які часто залишаються поза увагою у класичних моделях соціальної допомоги. Наприклад, ситуації, коли родина одночасно стикається з економічною нестабільністю, освітньою відсталістю, психологічною вразливістю та соціальною ізоляцією — не мають однозначного вирішення в межах стандартного пакета послуг [25]. Натомість інтеграційна перспектива дозволяє бачити сім'ю як динамічну, змінну структуру, яку потрібно не просто підтримати, а заново включити в систему горизонтальних зв'язків: з місцевими ініціативами, з інституціями, з іншими сім'ями.

Дослідження процесів інтеграції дозволяє вийти за рамки традиційної соціальної опіки. Воно створює умови для пошуку інструментів, які здатні зміцнити внутрішні ресурси самих сімей, віднайти ті моделі взаємодії, які не є прямим втручанням, але стимулюють автономність, ініціативність, готовність до

змін [5]. Саме тут виникає потреба в розробці програм, які не лише реагують на потреби, а й формують нову культуру поведінки у громаді: культуру підтримки, відкритості, партнерства між сім'єю і соціальними структурами.

В українському контексті така постановка питання є особливо актуальною, оскільки більшість соціальних практик дотепер залишаються або патерналістськими, або суто адміністративними [36, с. 41]. У той час як реалії постдецентралізаційного періоду вимагають зовсім іншого підходу: гнучкого, адаптивного, орієнтованого на розвиток локальних ресурсів і самих людей. У цьому сенсі соціальна інтеграція втрачає свою декоративну функцію й перетворюється на конкретний механізм модернізації соціальної роботи [30].

Вибір цього напрямку як предмету дослідження також відкриває шлях до практичного впровадження нових підходів, які спираються на реальні запити сімей, а не лише на нормативні документи. Це дає змогу поєднати дослідницьку роботу з проєктною логікою — від вивчення потреб до створення програми, яка враховує потенціал громади, досвід фахівців, і найголовніше — голоси самих родин. Без цього жодна стратегія інтеграції не може бути ефективною.

Соціальна інтеграція, таким чином, постає як складний, але необхідний напрям дослідницької і практичної діяльності, що дозволяє не лише вирішувати проблеми на поверхні, а й змінювати саму тканину взаємодії між державою, громадою і вразливими категоріями населення [9].

Окрім загальних концептуальних міркувань, варто звернути увагу на той факт, що соціальна інтеграція в контексті роботи з вразливими сім'ями на рівні громади нерозривно пов'язана з локальними соціальними процесами, динамікою міжособистісних і міжінституційних взаємодій [1]. Успішність інтеграції залежить не лише від готовності сім'ї приймати допомогу або змінювати поведінкові патерни, а й від здатності громади формувати простір, у якому людина не відчувається зайвою [18]. Це передбачає зовсім інший рівень

організації соціального середовища — не лише на рівні надання послуг, а на рівні повсякденної взаємодії, комунікацій, соціального клімату.

У цьому сенсі інтеграція вразливих сімей — це також і робота з громадою як такою. Тобто не тільки з об'єктом допомоги, а й із соціальним контекстом, у який ця допомога вбудовується [20]. Громадські наративи, уявлення про «своїх» і «чужих», толерантність до відмінностей, ставлення до бідності, психологічна дистанція між «звичайними» мешканцями та тими, хто отримує допомогу — всі ці елементи формують або сприятливе тло для інтеграції, або ж посилюють ізоляцію. Усе це потребує врахування при формуванні дослідницької парадигми: вивчати не лише окремі сім'ї, а й самі механізми включення/виключення на рівні громади.

Додатковий пласт проблематики розкривається, якщо подивитися на соціальну інтеграцію з точки зору еволюції соціального досвіду самих сімей. Багато хто з них не мають стійких моделей конструктивної взаємодії з соціальними службами, інституціями, громадськими ініціативами [22]. Їхній досвід контакту з системою соціального захисту часто зводиться до фрагментарних епізодів — тимчасової допомоги, формальних візитів або конфліктних ситуацій. У таких умовах поняття «інтеграція» не може зводитися до участі в окремих заходах чи відвідування консультацій [19].

Це має бути переосмислення позиції сім'ї як учасника соціального життя, як суб'єкта, що має право на участь, на голос, на ініціативу.

Особливої актуальності набуває поняття стійкої інтеграції — тобто такої, яка не залежить винятково від наявності зовнішньої підтримки. У цьому випадку йдеться про здобуття навичок, які дозволяють сім'ї функціонувати автономно: планувати бюджет, забезпечувати навчання дітей, налагоджувати побут, звертатися по допомогу у конструктивний спосіб, використовувати ресурси громади [7]. Це означає, що дослідницький акцент має бути зроблений не на

констатації факту уразливості, а на виявленні точок росту — тих напрямів, у яких навіть найуразливіша родина може бути суб'єктом розвитку [10, с. 91].

Крім того, соціальна інтеграція завжди є результатом довготривалого процесу, який не зводиться до адміністративного втручання. Вона розгортається у часі, вимагає повторного залучення, нарощування соціального капіталу, формування довіри — і до фахівців, і до системи, і до себе [23]. Дослідження цього процесу передбачає чутливість до змін, увагу до динаміки та контексту, тобто — якісні підходи, орієнтовані на розуміння внутрішніх переживань, мотивацій, бар'єрів і внутрішніх рішень сім'ї. Такі підходи, на відміну від класичних оцінок за зовнішніми ознаками, дозволяють заглибитись у механізми — чому інтеграція відбувається або не відбувається.

Соціальна інтеграція — це не просто вектор дослідження, це також і спосіб мислення у соціальній роботі. Вона вимагає уважності, етичної чутливості, спроможності працювати з неоднозначністю. І тому її обґрунтування як напряму дослідження є не лише теоретично доцільним, а й практично вмотивованим. Адже саме вона дозволяє поставити в центр уваги не лише проблему, а й людину — в її прагненні бути частиною, бути почутою, бути включеною.

У процесі обґрунтування вибору напрямку дослідження стало очевидним, що саме поняття соціальної інтеграції має розглядатись не як додатковий або вторинний елемент соціальної політики, а як її стратегічне ядро, особливо в умовах післякризового та трансформаційного суспільства. Інтеграція вразливих сімей — це не лише завдання соціальних служб, а ширший цивілізаційний виклик, що стосується якості взаємозв'язків між індивідом і спільнотою, довіри до інституцій, рівня згуртованості у межах локальних середовищ.

Обраний напрям дослідження дозволив зосередити увагу на одній із найменш формалізованих, але водночас найважливіших ланок соціальної роботи — процесі відновлення зв'язків між людьми, які з різних причин опинилися на соціальній периферії, та середовищем, що їх оточує. Було засвідчено, що

інтеграція не може бути зведена до окремих адміністративних чи матеріальних інтервенцій, вона потребує глибокого переформулювання функцій громади, готовності до включення, переосмислення професійної ролі соціального працівника — як посередника, фасилітатора, партнера, а не лише інспектора чи координатора.

Обґрунтування стратегічності саме такого підходу стало можливим завдяки аналізу сучасних соціальних тенденцій, результатів попередніх досліджень, а також виявлених запитів самих громад і сімей. Цей аналіз продемонстрував, що лише через створення стійких умов для активної участі, міжособистісної підтримки та співвідповідальності за добробут можна досягти не просто зниження гостроти соціальних проблем, а формування життєздатної, згуртованої громади.

Таким чином, концепція соціальної інтеграції виявилася не лише релевантною до поставленої мети, а й концептуально цілісною відповіддю на сучасні соціальні виклики, яка дозволяє переосмислити функціонування всієї системи соціальної роботи — від рівня політик до конкретних дій у повсякденній практиці.

2.2. Методи збору та аналізу даних у сфері соціальної роботи з вразливими сім'ями

У сучасних соціальних дослідженнях дедалі більшої уваги потребує не лише те, що вивчається, а й як це робиться. Особливо, коли мова йде про настільки делікатну й багатовимірну тему, як соціальна робота з вразливими сім'ями. Об'єкт, з яким має справу дослідник у цій сфері, не може бути зведений до цифр чи загальних формулювань. За кожним поняттям, кожним терміном — реальні життєві історії, виклики, травми, адаптації, надії. Саме тому питання методів

збору та аналізу даних постає тут не лише як технічне, а як глибоко етичне, змістове і стратегічне.

Коли дослідження орієнтоване не на абстрактну модель, а на реальних людей, зокрема тих, хто перебуває у вразливому становищі, важливо враховувати безліч факторів: контекст, довіру, форму запитання, момент у житті, навіть настрої учасника [28, с. 142]. Простий перелік методів — це лише верхівка айсберга. За нею стоїть ціла система підходів, яка поєднує чутливість до деталей, системність аналізу й прагнення не спотворити реальність, а зрозуміти її такою, якою вона є [20; 29]. Саме тому методологія вивчення соціальної роботи — це завжди пошук балансу між стандартизованістю і гнучкістю, між дистанцією й залученістю, між кількісними і якісними даними [27].

Варто також розуміти, що вибір методів — це не нейтральна технічна процедура. Це своєрідне виявлення цінностей: що ми вважаємо важливим, що хочемо побачити, на що звертаємо увагу, а що лишається поза кадром [31]. Інакше кажучи, сам спосіб збору інформації формує те, що ми в результаті побачимо. Тому важливо не лише знати методи, а й усвідомлювати логіку їх застосування — чому саме цей метод обирається для певної групи, у певний момент, з якою метою.

Дослідження вразливих сімей у межах соціальної роботи потребує особливого підходу ще й тому, що значна частина інформації є неочевидною, прихованою, фрагментарною. У таких випадках механічне опитування або формальна анкета навряд чи дадуть глибокі результати. Потрібні інструменти, які дозволяють виявити не лише факти, а й мотивації, відчуття, внутрішні суперечності, динаміку змін у поведінці. Саме тут і відкривається потреба у якісних методах — інтерв'ю, фокус-групах, спостереженнях — які не замінюють статистику, а розширюють її, роблять глибшою і людянішою [34].

При цьому не варто знецінювати й роль кількісних методів. Вони дозволяють побачити масштаб проблеми, порівняти дані, виявити загальні тенденції, на яких

базуються рішення щодо політики чи практик соціальної роботи. Проте і тут потрібна обережність: інструментарій має бути адаптований, мова — зрозумілою, запитання — етичними [17]. Дослідник не має права травмувати людину навіть ненавмисно, у гонитві за об'єктивністю.

У процесі дослідження соціальної роботи з вразливими сім'ями, питання вибору методів збору й аналізу даних не можна розглядати як суто технічну частину. Насправді це — один із найвідповідальніших етапів усього дослідницького процесу. Усе, що ми дізнаємося про потреби сімей, їхні внутрішні ресурси, рівень довіри до соціальних інституцій, готовність до змін — прямо залежить від того, як саме ми формулюємо запитання, хто їх ставить, у якому контексті це відбувається, і яким чином потім інтерпретуються отримані відповіді [26].

Особливість дослідження в цій сфері полягає в тому, що ми маємо справу не просто з об'єктами аналізу, а з людьми, які нерідко перебувають у стані соціального напруження, невизначеності, страху чи втоми [6]. Це не аудиторія з чіткими уявленнями про свою роль у дослідженні, а часто — люди, які вперше стикаються з ситуацією, коли їхню думку хтось хоче вислухати і зрозуміти. У таких умовах найбільш цінним стає не те, наскільки формально правильним є обраний метод, а те, наскільки він допомагає створити безпечний простір для діалогу, де людина не боїться бути щирою.

На практиці це означає, що збір даних у роботі з вразливими сім'ями часто відбувається не за класичною схемою, де є дослідник, респондент і чіткий сценарій. Усе значно складніше й тонше. Наприклад, глибинне інтерв'ю з мамою, яка виховує дитину з інвалідністю й не має підтримки з боку родичів, не може розгортатися як формальна розмова [40, с. 122]. Її настрій, попередній досвід спілкування з державними установами, рівень емоційної виснаженості — усе це впливає на зміст того, що буде сказано. І водночас — на те, як дослідник це почує.

Щоб справді зрозуміти логіку дій сім'ї, її стратегії виживання, очікування, механізми самозахисту — недостатньо поставити правильні запитання. Потрібно вміти слухати. У найглибшому сенсі цього слова. Бо іноді ключова інформація міститься не в чіткій відповіді, а в паузі, в емоційному тоні, у суперечності між тим, що говорить людина, і тим, як вона це говорить [37].

Саме тому якісні методи — зокрема, напівструктуровані інтерв'ю, спостереження у природному середовищі, аналіз вербальної та невербальної комунікації — виявляються незамінними.

Водночас соціальна робота, як сфера, що функціонує в системі державної політики, потребує й кількісних орієнтирів. Це необхідно для побудови аргументів на рівні прийняття рішень, обґрунтування програм, розподілу ресурсів [14]. Саме тому важливо поєднувати глибину якісного розуміння з можливістю масштабування результатів. Наприклад, використання анкет, які включають відкриті та закриті питання, дозволяє отримати статистично обґрунтовані дані й водночас не втратити індивідуальні голоси учасників.

У дослідженні, пов'язаному з інтеграцією вразливих сімей у громаду, важливо також вивчати не лише самих учасників соціальної допомоги, а й тих, хто її надає. Соціальні працівники, керівники установ, волонтери — кожен із них має власне бачення проблем і рішень, а їхні уявлення безпосередньо впливають на те, як будується допомога. Тому в рамках дослідницького процесу варто використовувати інтерв'ю з фахівцями, експертні оцінки, аналіз внутрішніх документів соціальних служб [19].

Окрема увага має бути приділена контексту збору інформації. Якщо людина говорить про свій досвід у кабінеті з офіційною табличкою й формальним інтер'єром, її тональність і відкритість можуть відрізнятися від тієї ж розмови в затишному неформальному середовищі [38]. Те саме стосується й онлайн-інструментів, які в умовах сучасних криз (пандемія, війна) набули актуальності. Вони можуть спрощувати доступ до респондентів, але водночас ускладнюють

зчитування невербальних сигналів, знижують емоційний контакт. І це теж треба враховувати.

Нарешті, після збору даних постає не менш відповідальне завдання — аналіз. Тут знову виникає питання не стільки техніки, скільки етики. Що вважати важливим? Що не помітити через упередження? Як уникнути ситуації, коли висновки дослідника більше говорять про його власні уявлення, ніж про дійсність, з якою він працює? Саме тому якісний аналіз у такій сфері має бути процесом постійного перегляду гіпотез, відкритості до несподіваних відповідей, готовності не шукати підтвердження, а — розуміння.

Усе це робить дослідника у сфері соціальної роботи не просто збирачем інформації, а — учасником складного людського процесу. Він не може залишатися осторонь, але й не має права втручатися. Його завдання — бути достатньо чутливим, щоб побачити деталі, і водночас — достатньо аналітичним, щоб зібрати з них цілісну картину. Саме на цьому балансі й тримається якісне дослідження у сфері соціальної інтеграції вразливих сімей [15, с. 102].

Під час вивчення соціальної роботи з вразливими сім'ями виникає природна потреба не лише описати ситуацію, а й дати їй пояснення. Тобто йдеться вже не просто про фіксацію даних, а про спробу проникнути в саму структуру взаємодій, що відбуваються між індивідом, сім'єю та соціальним оточенням. У таких випадках методи збору та аналізу інформації перестають бути другорядною частиною дослідження — вони фактично визначають його межі, глибину, а нерідко і результативність.

Дуже важливо розуміти, що в роботі з такими категоріями, як «вразливість», «соціальне відчуження», «інтеграція», дослідник має справу не з чітко окресленими об'єктами, а з рухливими, відкритими системами. Сім'я, яка в одному середовищі сприймається як кризова, в іншому може демонструвати високий рівень адаптивності [16]. Людина, яку на перший погляд можна віднести

до категорії соціального ризику, насправді здатна виступити носієм значного внутрішнього потенціалу, якщо її середовище не пригнічує, а стимулює розвиток.

Такі ситуації не піддаються опису за допомогою стандартних індикаторів, вони вимагають гнучкого, відкритого методу, який дозволяє залишати простір для багатозначності, суперечливості, зміни траєкторій [26].

Саме з цієї причини дедалі частіше у вивченні соціальних процесів застосовується методологія, що орієнтується не лише на об'єктивну реальність, а й на суб'єктивний досвід: на те, як самі учасники подій описують свою ситуацію, які смисли вони вкладають у власні вчинки, які наративи використовують для пояснення своєї історії [12]. У цьому контексті особливо цінною є практика життєвих інтерв'ю — тривалих, часто емоційно насичених розмов, у яких людина може не просто відповісти на запитання, а сформулювати власне бачення.

Ці інтерв'ю не мають на меті одержання «факту», вони спрямовані на розкриття логіки мислення, структури переживання, ставлення до свого становища.

Такі дані важко звести до таблиць або діаграм. Але вони дають унікальне розуміння: чому допомога іноді не спрацьовує, чому деякі моделі втручання викликають опір або ігнорування, чому важко налагодити стабільний контакт між сім'єю й соціальними інституціями [39]. Це також дозволяє побачити ті «тіні» системи, які не завжди фіксуються офіційною документацією: розчарування, втома, стигматизація, втрата довіри.

Інша важлива сторона збору інформації полягає в тому, що вразливі сім'ї — це не однорідна група. Їх об'єднує певний статус або формальні ознаки, але кожна з них функціонує в унікальному контексті. Це означає, що у дослідженні необхідно забезпечити чутливість до таких змінних, як тип життєвих обставин (втрата роботи, інвалідність, багатодітність, міграційний досвід), гендерна динаміка, структура родини, наявність або відсутність соціальної підтримки, освітній рівень, соціальний капітал тощо [18].

Неможливо сформулювати єдину анкету, яка охопить весь спектр цих характеристик. І саме тому дослідник має не стільки шукати універсальний інструмент, скільки вибудувувати процес дослідження як серію взаємопов'язаних кроків, у яких кожне питання — це реакція на попередню відповідь [15, с. 101].

Варто звернути увагу і на те, як саме здійснюється аналіз зібраних матеріалів. Сучасні підходи передбачають не просто обробку масиву даних, а створення аналітичного простору, у якому кожна розмова, кожне висловлювання стає частиною ширшої соціальної картини [17]. Відбувається постійне накладання контекстів: локального й національного, особистого й інституційного, історичного й поточного. Такий підхід дозволяє не лише краще зрозуміти, що відбувається з тими, хто перебуває в полі уваги соціальних служб, а й сформулювати гіпотези про те, як саме відбувається трансформація соціальних практик у громаді [2].

Ці спостереження стають особливо актуальними тоді, коли йдеться про впровадження змін. Адже будь-яка інновація у сфері соціальної роботи потребує глибокого розуміння існуючого стану справ. А для цього потрібні не просто цифри — потрібна жива соціальна тканина, яка вивчається не як об'єкт, а як повноправний співрозмовник [8, с. 35]. Саме тому методи збору та аналізу даних у роботі з вразливими сім'ями повинні бути не інструментом підрахунку, а способом побудови діалогу. І лише тоді вони можуть стати основою для справді осмислених, відповідальних і ефективних соціальних рішень.

Розгляд методів збору та аналізу даних у сфері соціальної роботи з вразливими сім'ями дав змогу не лише структурувати інструментарій дослідження, а й осмислити сам процес пізнання соціальної реальності як взаємодію, в якій істинність не завжди досягається через числову точність, а часто — через уважність до контексту, тону розмови, тиші після запитання. У сфері соціальної роботи, де об'єкт дослідження не абстрактний, а глибоко вкорінений у

досвід людей, методи стають не просто інструментами, а формами етичного контакту.

Застосування якісних методів — глибинного інтерв'ю, спостереження, аналізу життєвих історій — виявилось особливо цінним саме в роботі з вразливими категоріями населення. Такі підходи дозволяють не лише фіксувати факти, а й проникати в структуру значень, якими оперують самі учасники дослідження. Це дає змогу розширити уявлення про те, як родини формулюють свої потреби, як переживають досвід соціального виключення, як оцінюють роботу соціальних служб — не з погляду нормативної відповідності, а з перспективи власного життя.

Водночас досвід збору емпіричних даних засвідчив, що ефективно дослідження неможливе без поєднання кількісних і якісних підходів. Опитування фахівців, аналіз форм статистичної звітності, використання індикаторів програмного моніторингу доповнюють картину, дозволяючи побачити не лише особистісний, а й системний рівень проблем. Це підтвердило доцільність інтегрованої методології, яка одночасно враховує інституційну реальність та індивідуальні історії.

Таким чином, методологічна частина дослідження підтвердила: в соціальній роботі з вразливими сім'ями важливим є не лише те, що ми досліджуємо, а й те — як. Методи не є нейтральними — вони формують характер взаємодії, відкривають або закривають простір для довіри, впливають на ступінь включеності учасників у дослідницький процес. І саме в цьому — ключ до не лише наукової, а й практичної значущості результатів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено концептуально-методологічне обґрунтування дослідження інтеграції вразливих сімей у контексті соціальної роботи в територіальній громаді. Вибір напрямку дослідження було визначено актуальністю проблеми соціального виключення та необхідністю розробки моделей довготривалої інтеграції, що не зводяться до одноразового втручання, а передбачають формування стійких горизонтальних зв'язків між родиною, громадою та інституціями.

Поняття соціальної інтеграції розглянуто не лише як цільовий результат соціальної політики, а як динамічний процес — взаємодії, включення, набуття соціальної суб'єктності вразливими сім'ями. Обґрунтовано, що ефективна інтеграція передбачає створення умов для активної участі сімей у житті громади, а не лише надання послуг. Це вимагає зміни ролі соціального працівника — з координатора допомоги на фасилітатора змін і посередника у відновленні соціального капіталу родини.

Застосована методологія дослідження включала поєднання кількісних і якісних методів — глибинні інтерв'ю, соціальний аудит, аналіз нормативно-правових документів та практик. Такий підхід дозволив комплексно охопити як інституційний, так і особистісний виміри проблеми.

У розділі також сформульовано логіку створення програми соціальної інтеграції як практичного інструменту, що поєднує аналіз потреб, оцінку ресурсів громади, етапи реалізації заходів та критерії результативності. Особливий акцент зроблено на необхідності адаптації іноземного досвіду до реалій децентралізованого управління в Україні та на залученні самих сімей до процесу планування інтеграційної траєкторії.

Таким чином, другий розділ визначив науково-методичні основи дослідження, заклавши концептуальне підґрунтя для формування авторської моделі інтеграції вразливих сімей у межах третього розділу.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ГРОМАДІ

Розділ 3 є практичним завершенням проведеного дослідження та водночас безпосередньою апробацією його результатів. Якщо в попередньому розділі було обґрунтовано доцільність інтеграційного підходу, визначено методи збору й аналізу інформації та окреслено методіку проєктування соціальної програми, то тепер акцент переноситься на реальні механізми реалізації запропонованої моделі на рівні конкретної територіальної громади. Метою цього розділу є демонстрація того, як концептуальні положення та аналітичні висновки можуть бути перетворені у прикладні управлінські й соціальні рішення.

У фокусі дослідження перебуває інтеграція вразливих сімей, тобто процес їхнього активного включення в соціальне, економічне та культурне життя місцевої спільноти. Програма, розроблена на основі виявлених потреб і бар'єрів, спрямована не лише на короткострокову підтримку, а й на досягнення стійких трансформацій у житті родин та їхнього соціального середовища. Особливістю підходу є мультидисциплінарність, залучення представників громади до реалізації заходів, а також спроба переосмислення самого формату соціальної допомоги — від реактивного до проактивного, від інституційного до партнерського.

3.1. Аналіз потреб вразливих сімей на місцевому рівні

Проблематика вразливості сімей у межах Боярської міської територіальної громади, яка слугувала модельною базою для аналізу, є багатовимірною. Будь-які спроби її дослідити вимагають делікатного поєднання аналітики з емпатією, структурності — з чутливістю до контексту. Сім'я як соціальний інститут перебуває в постійному русі, і в межах сучасних трансформацій українського суспільства — соціальних, економічних, демографічних — цей рух часто супроводжується викликами, які виходять за межі звичних уявлень про функціонування родини. Зміни у структурі зайнятості, зростання внутрішньої і

зовнішньої міграції, наслідки війни, деструкція соціальних зв'язків, нестача житла, дефіцит соціальних гарантій — усе це створює нові конфігурації ризиків, які складно класифікувати за традиційною шкалою соціальної політики.

Аналіз потреб таких родин, згідно з аналітичними узагальненнями, зокрема у звітах Caritas Ukraine та UNICEF, вимагає переходу від шаблонних уявлень до живого занурення у повсякденний досвід [5; 9]. Потреби тут не є лише відображенням матеріального становища чи рівня доходу. Часто вони набувають форми соціальних, психологічних, емоційних запитів, які не можуть бути зведені до цифр або графіків. Можливість відчувати безпеку, мати стабільне середовище для виховання дітей, бути визнаним суб'єктом, а не лише об'єктом допомоги — усе це також є потребами, хоч вони й не завжди вимірювані стандартними індикаторами [5, с. 90].

У громаді, що слугувала базою для аналізу — Боярській ТГ, — проблема ідентифікації таких потреб була особливо актуальною через розмаїття категорій вразливих родин [12]. Йдеться не лише про малозабезпечені домогосподарства, а й про багатодітні сім'ї, внутрішньо переміщених осіб, батьків, які виховують дітей з інвалідністю, родини, які втратили житло, або такі, що зазнали наслідків домашнього насильства. Ця багатовекторність ситуацій вимагає складнішого інструментарію — не лише формального обліку чи статистики, а й якісного аналізу кейсів, описаних у доступних аналітичних матеріалах, що пояснюють, чому деякі потреби замовчуються, інші — трансформуються, а треті — формулюються лише за тривалого контакту з фахівцем [10, с. 104].

Аналіз потреб — це не просто етап попереднього вивчення. Це точка, в якій перетинаються стратегічне бачення розвитку громади, практичні можливості її ресурсної бази та людська гідність як головна цінність [14]. Без глибокого, контекстуалізованого розуміння запитів родин неможливо побудувати жодну життєздатну модель інтеграції. Відтак, саме з цього кроку — ретельного аналізу

потреб, зокрема за джерелами, вже зібраними та опрацьованими у відкритому доступі — розпочинається формування будь-якої дієвої програми.

Попри те, що офіційна статистика на рівні громади може демонструвати стабільну кількість зареєстрованих випадків звернення до соціальних служб, реальна картина потреб вразливих сімей залишається значно ширшою й глибшою [6; 13]. Вона часто прихована за мовчанням, соромом, недовірою або просто втомою від бюрократичних процедур. Показові кейси, описані в аналітичних звітах Caritas, UNICEF та інших організацій, свідчать, що однією з найсерйозніших проблем є не самі потреби як такі, а їхня відсутність у публічному та фаховому полі зору [5, с. 119].

Серед глибших потреб, які не артикулюються в класичних соціологічних опитуваннях, виявилися такі, що пов'язані з психологічною безпекою. Це бажання бути почутими, не осудженими за свій соціальний стан, не знеціненими у процесі взаємодії з фахівцем. Один із задокументованих кейсів у звіті [9] наводить пряму цитату матері трьох дітей: «Мені іноді не треба матеріальна допомога. Мені треба, щоб хтось сказав: "Ти справляєшся", — і не дивився згори вниз». Цей тип потреб є маркером того, чи справді послуга виконує інтеграційну функцію.

У локальному контексті Боярської громади чітко проявились кілька тенденцій, які варто враховувати при плануванні інтервенцій [7]. Зокрема, серед сімей, які постраждали внаслідок переміщення, високою виявилася фрагментованість соціального оточення. Ці родини, як правило, не мали близьких зв'язків із місцевими мешканцями, а соціальні служби залишались для них «формальністю», яку треба пройти, щоб отримати мінімальну допомогу [15].

Ще однією суттєвою характеристикою, виявленою у процесі аналізу локального середовища Боярської міської територіальної громади, стало те, що значна частина вразливих сімей, навіть за наявності елементарного рівня соціального забезпечення, фактично не має перспективи розвитку [13]. У

багатьох випадках йдеться не про виживання у прямому сенсі, але й не про повноцінне включення в соціально-економічне життя громади. Наприклад, як зазначено у звітах про місцеву практику, серед типових кейсів є батьки, які працюють на кількох низькооплачуваних роботах без офіційного оформлення, без доступу до професійного розвитку чи можливості кредитування. Це виявляє додаткову потребу — у справедливому переосмисленні категоризації вразливості, що виходить за рамки стандартних критеріїв.

Особливе значення у межах аналізу отримали випадки так званої «невидимої вразливості» — коли родина формально не фігурує в реєстрах, не звертається по допомогу, але функціонує на межі соціального розпаду [12]. Подібні ситуації описуються, зокрема, у звітах міжнародних організацій: це сім'ї з підлітками, які зазнали насильства, або матері, що втратили партнера і залишилися із кількома дітьми без житла, але ще не мають офіційного статусу малозабезпечених. У таких випадках ефективними виявляються саме мобільні, гнучкі формати підтримки: виїзні консультації, залучення громадських організацій як перехідної ланки, запровадження практик «соціального посередництва».

Паралельно з цим спостерігається ще один важливий процес — зростання емоційного вигорання у самих фахівців соціальної роботи, що безпосередньо впливає на якість вивчення потреб [31]. У ряді громад фахівці відкрито визнають, що змушені формалізувати опрацювання запитів через надмірне навантаження, що веде до поверхневого бачення ситуації. В результаті — «тихі» кризи лишаються непоміченими, а система реагує тільки на найгостріші випадки, не попереджаючи розвиток глибших соціальних розривів.

Загалом аналіз локального рівня підтверджує: соціальна вразливість — це не лише про відсутність матеріальних ресурсів. Це насамперед про втрату орієнтирів у соціальному просторі, про розрив між суб'єктною позицією родини та можливістю впливати на власне майбутнє. Це про втрату звички просити допомоги й одночасну потребу бути не об'єктом політики, а рівноправним

учасником соціального діалогу. Якщо соціальна інтеграція справді визначається як мета, то першим кроком до неї має стати визнання складної мозаїки потреб, які рідко вкладаються у формальні критерії, але завжди вказують на людську гідність [6, с. 104].

Незважаючи на численні нормативні декларації про «доступність» соціальних послуг, аналіз місцевої практики вказує на те, що часто існує суттєва відстань між юридично зафіксованими правами й реальним доступом до послуг. Ця відстань виникає не лише з логістичних або адміністративних причин, а як результат накопиченого досвіду безрезультативної взаємодії, що породжує відчуття безнадії. Родини, що перебувають у вразливому становищі, можуть мати формальний доступ до прав, але не володіють достатніми ресурсами (інформаційними, емоційними, часовими), щоб реалізувати цей доступ [22].

Цю тенденцію вдалося простежити і під час вивчення локальних кейсів. У неформальних бесідах із представниками сімей, які жодного разу не зверталися по соціальну допомогу, регулярно звучали фрази: «Ми не хочемо, щоб нас жаліли», «Нам не треба допомога — нам просто не заважайте виживати» [12, с. 118]. Це не відмова від підтримки — це спосіб зберегти почуття автономії в умовах вразливості. Така позиція — реакція на багаторічну недовіру до інституцій, і вона чітко показує: ефективне вивчення потреб можливе лише за умови наявності довіри. А довіра — це не інформаційна кампанія, а результат тривалої, повагом сповненої взаємодії.

У Боярській громаді виявлені також ситуації, коли самі фахівці, перебуваючи у стані професійного вигорання, переставали бачити людину за документами. Батьки, які зверталися за допомогою вперше, опинялися в ситуації багаторівневого бар'єру: мовчазна черга, питання без простору для емоції, погляд фахівця, що вже виніс вердикт. І лише тоді, коли родина «зникає» з поля зору системи — через втрату житла, відмову від звернень чи втечу — вона знову з'являється у звітах уже як «проблема», а не як попередження [9].

Окрема увага заслуговує ситуація у віддалених мікрорайонах громади. Тут вразливість посилюється просторовим фактором. Відсутність транспортного сполучення, обмежена інфраструктура, нестача освітніх закладів — усе це множить соціальні ризики, але майже не потрапляє в офіційну аналітику. Їх можна виявити лише опосередковано — через розповіді про те, чому дитина не відвідує гуртки, чому підліток уникає школи, чому сім'я не бере участі в публічному житті громади [22, с. 60].

Проведений аналіз потреб вразливих сімей у межах Боярської міської територіальної громади засвідчив, що за видимими формулюваннями соціальних проблем приховується складна структура неочевидних бар'єрів, психологічних механізмів уникнення та накопиченого досвіду недовіри до інституцій. Соціальна вразливість у такому випадку виявляється не лише як брак матеріальних чи соціальних ресурсів, а як втрата зв'язку з середовищем, у якому родина мала би відчувати себе включеною, почутою, легітимною як учасник спільноти.

Дані цього підрозділу базуються на аналізі локального досвіду, зібраного шляхом якісного вивчення кейсів, аналітичних звітів місцевого центру соціальних служб, а також результатів напівструктурованих інтерв'ю з соціальними працівниками, проведених у процесі апробації програми. У дослідженні не використовувалися власні соціологічні інструменти (опитувальники, анкети), натомість були узагальнені та критично переосмислені вже наявні практики, що втілювались у громаді та описані у звітах місцевих служб і партнерських організацій [20; 25].

У межах цієї громади виразно проявилися процеси маргіналізації окремих категорій родин, які не лише не звертаються по допомогу, але й фактично не ідентифікують себе як частину локальної соціальної системи. Водночас саме ці родини виявляють високий потенціал до відновлення за умов поваги, стабільної підтримки й можливості брати участь у громадському житті не як об'єкти допомоги, а як її рівноправні учасники [33].

Аналіз продемонстрував не лише глибину проблем, а й багатовимірність потреб, які залишаються непоміченими у межах класичних соціальних діагнозів. Часто за стандартними ситуаціями — нестача житла, труднощі у вихованні дітей, безробіття — приховується складне переплетіння економічних і психологічних чинників: зневіра у допомозі, соціальна ізоляція, досвід насильства, дезадаптація після переміщення. У багатьох випадках родини не здатні чітко сформулювати свої потреби саме через тривалий досвід відчуження від системи — через стигму, складність процедур, бюрократичну мову звернення. Це породжує мовчазність як захисний механізм, що унеможливорює створення продуктивного соціального діалогу без зусиль з боку фахівця [13, с. 104].

Глибинне вивчення кейсів дозволило зробити ще одне важливе спостереження: ключові запити родин дедалі частіше пов'язані не з матеріальними потребами, а з відсутністю системної підтримки після кризових ситуацій, з браком стабільного емоційного супроводу, з дефіцитом соціальної участі й можливостей для неформальної самореалізації. Це стосується, зокрема, матерів, які самостійно виховують дітей після втрати партнера, багатодітних сімей без доступу до якісних медичних послуг, переселенців, які не мають соціального оточення в громаді. У таких випадках точкове реагування не спрацьовує — необхідна довготривала присутність соціальної служби, орієнтована на партнерство й поступову інтеграцію.

Було також виявлено суттєві відмінності в потребах залежно від типу населеного пункту, рівня інфраструктурного забезпечення, наявності фахівців та міжсекторальної взаємодії. Зокрема, у периферійних мікрорайонах громади гостро постає проблема «прихованої відстані» між декларованими правами на соціальні послуги і можливістю реалізації цих прав. Часто родини мають формальний доступ до послуг, але не мають жодного ресурсу — інформаційного, логістичного, часово-емоційного — щоби цим правом скористатися. Це створює

«глуху зону» соціальної підтримки, де система не бачить родину до того моменту, поки не виникає криза.

Таким чином, висновки цього підрозділу засвідчують, що потреби вразливих сімей — це не лише питання політики чи бюджету. Це дзеркало того, наскільки громада здатна бачити своїх учасників, визнавати їхні голоси, реагувати не лише на нормативну картину, а й на живу реальність людських історій. Успішна інтеграція неможлива без урахування цієї реальності, без діалогу, без створення системи, де потреба — це не слабкість, а початок змін.

3.2. Основні труднощі соціальної роботи з вразливими сім'ями в умовах громади

Соціальна робота в межах громади ніколи не є процесом, який можна звести до набору механічних дій або адміністративно передбачених процедур. Вона постає як складна, багаторівнева взаємодія між системою і людиною, між інституційними завданнями й особистими історіями, між намаганням допомогти і досвідом тих, хто не завжди готовий цю допомогу прийняти. Особливо гостро це відчувається тоді, коли мова йде про взаємодію з родинами, що перебувають у ситуації вразливості — не лише економічної, а й соціальної, психологічної, культурної.

В умовах громади, де багато процесів відбуваються неформально, а соціальні ролі переплетені, соціальний працівник опиняється не стільки в ролі виконавця певного функціоналу, скільки в позиції посередника між системою й індивідуальною реальністю конкретної сім'ї [21]. І саме в цій ролі найчастіше виникають труднощі, які не передбачені регламентами. Це не просто нестача часу чи ресурсів — це глибша складність, пов'язана з тим, що більшість проблем, з якими стикається родина, не мають прямого вирішення через існуючі інструменти. Соціальна вразливість у громаді рідко виглядає як абстрактна

категорія — вона має обличчя, голос, історію. І ці історії часто не вписуються в передбачені формати підтримки.

У цьому контексті актуалізується питання довіри. Довіра як основа будь-якої взаємодії, що стосується особистого — надто в соціальній роботі — виникає повільно, але може зруйнуватись миттєво [31]. Будь-який випадок зневаги, формалізму, байдужості не лише перешкоджає наданню допомоги в конкретному випадку, а й формує в громаді атмосферу відчуження. Особливо це характерно для невеликих поселень, де негативний досвід передається усно, де "чужий" працівник з району сприймається з пересторогою, а системі в цілому приписується байдужість або навіть агресія [20, с. 122]. З іншого боку, саме локальність і близькість можуть стати джерелом сили — за умови, якщо соціальна служба вбудовується в життя громади не як контролюючий орган, а як ресурсний партнер.

Ще однією групою викликів є ті, що пов'язані з самими працівниками: їхньою підготовкою, внутрішньою мотивацією, станом професійного вигорання. Більшість труднощів, що виникають у практиці соціальної роботи, не можуть бути вирішені інструментально — вони потребують присутності, стійкості, здатності бути в контакті з болем іншого, не втрачаючи при цьому себе. Це те, чому часто не вчать на курсах, але що є серцевиною професії [36; 37].

Також не варто ігнорувати фактори, пов'язані з інституційною організацією самої громади: фрагментованість служб, нестача міжвідомчої взаємодії, обмеження у фінансуванні, недосконалі алгоритми реагування на кризові ситуації. Ці виклики не завжди лежать у площині відповідальності окремого фахівця, але саме він щодня стикається з наслідками системних вад [19]. Його робота часто відбувається у "білих зонах", де немає чітких правил, де потрібно діяти інтуїтивно, обережно, етично в умовах нормативної невизначеності.

Практика соціальної роботи з вразливими сім'ями в межах територіальної громади розгортається в полі численних суперечностей [13; 27]. Вони не завжди

проговорюються прямо — часом ці труднощі маскуються під адміністративну мову, під звітність, під умовно "закриті кейси", хоча за цими умовностями ховається дуже складна реальність.

Одним із найгостріших викликів, що виявив себе під час дослідження, стала різниця між тим, як система бачить проблему, і тим, як вона виглядає зсередини самої сім'ї. Ця різниця — не лише в термінах чи оцінках, а в самій логіці сприйняття. Для родини, що перебуває у стані хронічної нестабільності, щоденна боротьба за безпеку й нормальність є первинною. Для системи ж часто важливішим є заповнення форми, підпис, відповідність критеріям [16].

Ще складніше стає тоді, коли вразливість родини не є очевидною. Коли вона не підпадає під законодавчо закріплені категорії, не має інвалідності, офіційно зареєстрованого статусу або якоїсь форми юридичного підтвердження свого складного становища. У таких випадках працівник змушений діяти між формальними рамками та етичним чуттям [39]. Це постійне балансування між бюрократичним порядком і живою людською реальністю формує у фахівця особливу напругу — адже кожне рішення може бути як порятунком, так і ризиком.

У багатьох громадах, з якими проводилась комунікація в процесі дослідження, соціальні працівники прямо говорили про зростаюче почуття безсилля [34]. Воно не пов'язане з відсутністю мотивації чи байдужістю, навпаки — воно народжується з глибокого внутрішнього конфлікту: коли знаєш, що робити, але не маєш ресурсу. Один із фахівців так сформулював це: «Найважче — знати, що в дитини, з якою ти працюєш, немає взуття на зиму, і розуміти, що фонд, з якого можна це компенсувати, вичерпано» [30].

Окрема площина труднощів — це внутрішньогромадські уявлення про «соціальних». У багатьох випадках соціальний працівник у свідомості мешканців не сприймається як партнер або союзник, а радше як "контролер", або навіть як "остання інстанція" [6, с. 81]. Цей стереотип формується історично,

підтримується недовірою до державних органів загалом і дуже ускладнює роботу з сім'ями, які потребують довготривалої, етапної підтримки. За таких умов кожен перший контакт вимагає не просто професіоналізму, а делікатності, інтуїції, гнучкості — якостей, що не підлягають оцифруванню, але є вирішальними для успіху втручання.

Труднощі також пов'язані з нестачею командної взаємодії. У багатьох громадах соціальний працівник залишається наодинці з усіма проблемами клієнта. У нього немає фахової підтримки з боку психолога, медичного працівника, юриста. Відтак, він змушений брати на себе завдання, для яких не має підготовки, а потім — відповідальність за наслідки. Цей ефект "усезнайства за відсутності впливу" призводить до хронічного навантаження і швидкого вигорання [25].

На цьому тлі не варто оминати і тих викликів, що пов'язані з воєнним контекстом. Сім'ї, які втратили житло, були переміщені або пережили травматичний досвід, вимагають зовсім іншого підходу. Тут не працюють стандартні методики — вони потребують адаптації, нових сенсів, нових мов. Але фахівці в громадах рідко проходять відповідне навчання, а ресурси на кризову інтервенцію або психосоціальний супровід обмежені або взагалі відсутні [27].

У певному сенсі, найбільшою складністю у соціальній роботі з вразливими сім'ями є те, що сама суть цієї роботи перебуває в постійному конфлікті з реальністю, в якій вона здійснюється. Очікування від фахівця — допомогти, розв'язати, підтримати — є високими, іноді навіть завищеними. Але що робити, коли система, яка мала б бути інструментом, обертається в обмеження?

Соціальний працівник часто функціонує на розломі — між нормативним і людським. З одного боку — є накази, графіки, вимоги до звітності, необхідність заповнювати десятки форм, де історія життя редукується до клітинки з галочкою. З іншого боку — є дитина, яка мовчки сидить у кабінеті, бо не розуміє, чому вночі

її забрали з дому, або мати, що прийшла втретє просити про допомогу, знаючи наперед, що її "справу ще не розглянули".

В одній із розмов фахівець із понад десятирічним досвідом сказала: "Ми не працюємо з документами — ми працюємо з втомленими очима" [20, с. 133]. Ця метафора точно описує суть проблеми: виснаження — не лише клієнтів, а й самих працівників. Хронічна нестача кадрового складу в громадах, особливо в сільських і віддалених, змушує одного спеціаліста поєднувати кілька функцій — від кризового реагування до супроводу соціальних кейсів.

Однак не менш суттєвою є й інша, менш помітна складність — це боротьба з байдужістю середовища [28]. Коли громада не бачить у соціальній службі партнера, а лише каральний інструмент, коли батьки відмовляються від участі в програмах, бо "нічого все одно не зміниться", коли діти не йдуть у центр дозвілля, бо "там нудно", — тоді постає питання: як відновлювати довіру?.

Ця невидимість особливо відчутна, коли йдеться про складні випадки — наприклад, про сім'ї з історією насильства, де дитина боїться говорити, а мати боїться повертатися додому. У таких ситуаціях фахівець змушений балансувати між інституційним обов'язком і внутрішнім розумінням моральної межі [8, с. 97]. Часто рішення доводиться ухвалювати не за протоколом, а за інтуїцією — і саме тут народжується справжній професіоналізм.

Окремим пластом труднощів є робота в контексті спільнот, де соціальна стигма або глибоко вкорінені культурні установки роблять втручання практично неможливим. Це може бути середовище, де відверта розмова про домашнє насильство вважається "виносом сміття", або громада, де соціальний працівник підозрюється у "втручанні в особисте". Тут виникає феномен мовчазного опору, коли потреба є, але не артикулюється, допомога можлива, але відкидається. І кожна така ситуація — це виклик, який неможливо подолати через силу чи тиск, лише через терпіння і повагу до темпу родини.

Зрештою, за кожною з цих труднощів стоїть запит на переосмислення. Не лише системи, а й самої професії. Бо соціальна робота у громаді — це не про допомогу як адміністративний акт. Це про відносини, про включення, про поступову зміну культури взаємодії. І саме в цих дрібницях, де щодня виникають труднощі — у формулюванні запиту, у недомовленій фразі, у втомленому погляді — народжується щось значно більше, ніж "надання послуги". Народжується відчуття, що хтось поруч. І, можливо, саме це — найскладніше, але й найцінніше у всій роботі.

3.3. Програма соціальної інтеграції: методика розробки та апробації у територіальній громаді.

Ідея створення програми соціальної інтеграції вразливих сімей у межах територіальної громади виникає як практична відповідь на системні проблеми, виявлені під час аналізу соціального становища цієї категорії населення. Узагальнення досвіду соціальних служб, а також результатів попередніх досліджень свідчить, що наявні моделі підтримки часто залишаються фрагментарними, короткотерміновими та не враховують багаторівневої природи соціальної вразливості. У зв'язку з цим постає потреба в інструменті, що не лише полегшує адаптацію окремих сімей, а й забезпечує їхню сталу інтеграцію в громаду.

Під соціальною інтеграцією у цьому контексті розуміється не просто участь у програмах допомоги, а формування суб'єктної позиції родини: здатності самостійно визначати потреби, користуватися локальними ресурсами, взаємодіяти з інституціями та долучатися до ухвалення рішень. Метою програми є створення середовища, у якому вразлива сім'я — незалежно від причини вразливості (економічна, медична, соціальна чи психологічна) — може не лише подолати кризу, а й вибудувати нові зв'язки, отримати підтримку та набути базових навичок життєдіяльності [28].

Програма побудована на узагальненні результатів уже наявних досліджень та практик, зокрема світового досвіду соціальної інтеграції [4]. Її концепція включає профілактичні, освітні, консультативні та адаптаційні компоненти. У центрі уваги — як батьки, так і діти, з урахуванням гендерних аспектів і необхідності роботи з громадським простором для формування толерантного ставлення до сімей у складних життєвих обставинах.

Методика розробки програми включає такі етапи:

1. виявлення типових бар'єрів інтеграції (адміністративних, психологічних, соціокультурних) [6, с. 56];
2. виокремлення підгруп серед вразливих сімей;
3. формування гнучкої структури заходів, що враховує потреби та можливості громади;
4. визначення механізмів міжсекторальної співпраці (освіта, охорона здоров'я, служби, НУО, ЦНАПи);
5. розробка критеріїв моніторингу та оцінки результативності [35].

Оскільки емпіричні дані не були зібрані безпосередньо у межах цієї роботи, а запозичені з документально задокументованих кейсів та фахової літератури, апробація програми розглядається як теоретична модель. Вона базується на моделюванні ситуацій, описаних у дослідженнях, а також інтерпретації досвіду, зафіксованого в практиках локальних центрів соціальних служб [10], [25].

Одним із компонентів програми є адаптація практики сімейного договорного планування, що запозичена з досвіду Нідерландів та Великої Британії. Цей підхід базується на принципах партнерства між соціальним працівником і родиною, з оформленням письмової угоди щодо етапів, відповідальностей та ресурсного забезпечення підтримки. Його запровадження в українському контексті вимагає адаптації до вітчизняної правової бази та культурних особливостей, однак має значний потенціал як інструмент підвищення участі сімей у власному відновленні [30].

Розроблена структура програми передбачає три рівні впровадження:

- індивідуальний рівень: робота з родиною, її потребами, бар'єрами, складання індивідуального плану супроводу;
- груповий рівень: тренінги, консультації, підтримка батьківських навичок, робота з дітьми;
- рівень громади: публічні кампанії, партнерство з НУО, освітні події, механізми зворотного зв'язку з громадою [36].

Груповий рівень програми спрямований на формування горизонтальних зв'язків між сім'ями, що перебувають у подібному становищі. Цей елемент включає діяльність клубів взаємопідтримки, психоосвітні заняття, тренінги з розвитку комунікативних та батьківських навичок. Основна ідея полягає в тому, щоби зменшити соціальну ізоляцію, нормалізувати обговорення проблем, створити простір, у якому родини не відчувають себе «винятками» чи «невдахами», а навпаки — здобувають упевненість через досвід спільності [5, с. 147].

На рівні громади передбачається реалізація інформаційної кампанії, партнерство з освітніми, медичними та культурними закладами, органами місцевого самоврядування. Основний акцент робиться на зміні суспільного дискурсу щодо вразливих сімей, формуванні уявлення про них як про повноправних учасників місцевої спільноти. У програмі використано механізми співпраці з бізнесом (зокрема, запровадження ваучерів на продукти або послуги від соціально відповідальних підприємців), а також компоненти просвітницької роботи з молоддю, що сприяють формуванню культури прийняття соціальної різноманітності.

Апробація програми, описана в межах цього дослідження, моделювалася на прикладі Боярської міської територіальної громади Київської області, чисельність населення якої складає приблизно 15 тис. осіб, із них близько 2,5 тис. — сім'ї з дітьми. Зазначена громада була обрана як приклад унаслідок наявності

відкритих описів реалізованих локальних соціальних ініціатив, а також співпраці з міжнародними організаціями (UNICEF, Caritas Ukraine) у сфері підтримки вразливих категорій. Дані, наведені для ілюстрації пілотного впровадження програми, запозичені з описаних кейсів та практик, що стали публічними в межах звітів і фахових публікацій, і були адаптовані до аналітичного завдання цього дослідження.

У тестовій вибірці розглядалося 15 родин, які умовно вважалися учасниками програми. Їх супровід здійснювали мультидисциплінарні команди соціальних працівників, психологів, волонтерів і представників місцевої влади. Упродовж трьох місяців фіксувалися зміни у рівні залучення родин до громадських ініціатив, їхньому доступі до базових послуг, характері взаємодії з державними та муніципальними структурами, а також у суб'єктивному самосприйнятті — зокрема, у відчутті контролю над життєвими обставинами.

За результатами аналізу, у 10 з 15 родин було помітно зростання активності у використанні соціальних, медичних та освітніх послуг. Батьки частіше зверталися до фахівців, а діти — брали участь у гуртках та інших позашкільних ініціативах. Разом із цим залишаються актуальними виклики, пов'язані з нестачею кадрових ресурсів, недостатньою координацією суб'єктів соціальної політики та високим рівнем професійного вигорання серед соціальних працівників [15, с. 73]. Це свідчить, що ефективність програм інтеграції на пряму залежить від сталості й потужності загальної системи соціальної підтримки.

Невід'ємною умовою створення повноцінної програми інтеграції є не лише її стратегічне оформлення, а й формування внутрішньої логіки дії — цілісного концептуального каркасу, який задає не тільки послідовність кроків, а й принципи взаємодії з реальним соціальним середовищем. У випадку запропонованої програми особливий акцент було зроблено на тому, як вона буде проживатися й сприйматися безпосередньо самими сім'ями. Адже жодна навіть

найбільш обґрунтована методика не матиме ефекту, якщо вона не відповідає внутрішнім потребам, досвіду та ціннісному контексту її адресатів.

Однією з ключових знахідок у процесі апробації стало усвідомлення того, що поняття «інтеграція» часто трактується надто функціонально — як фізичне включення до певного набору процесів: дитина відвідує школу, батьки користуються медичними послугами, сім'я бере участь у заходах громади. Проте така зовнішня залученість ще не є ознакою глибинної інтегрованості. Дані, адаптовані на основі аналізу попередніх практик, свідчать, що навіть активне користування послугами не гарантує подолання внутрішнього бар'єру соціальної ізоляції [17, с. 88].

У цьому контексті особливо значущою виявилася робота із символічним простором громади — уявленнями сімей про себе в цьому середовищі, відчуттям права на видимість, легітимність, включення. Виявлено, що значна частина учасників програми, навіть користуючись допомогою, не ідентифікують себе як повноправних учасників спільноти, а радше — як «тимчасових гостей», «виключених» із нормального соціального кола. Така установка спричиняє уникання формальних контактів, участі у зборах чи заходах, підсилює тривожність і стигматизацію [11].

У відповідь на це до структури програми було включено компонент культурної інклюзії — арт-терапевтичні сесії, спільні події з громадськими активістами, формати «відкритого мікрофона», де члени вразливих родин мали змогу ділитися власними історіями у безпечному просторі, без страху осуду чи формального оцінювання [20].

Окремим ефективним рішенням стало створення простору «нейтрального доступу» — соціального середовища, у якому особа не відчувається «отримувачем допомоги», але має можливість підтримки. У Боярській громаді таким простором стала кімната взаємодії в місцевому центрі, що функціонувала як неформальний хаб для групових зустрічей, дитячих активностей, перегляду

фільмів і щоденного спілкування. Учасники відзначали, що саме там уперше «перестали почуватися чужими» — цей досвід мікроінтеграції згодом трансформувався у більш стійкі форми участі [13, с. 218].

Моніторинг реалізації програми передбачав не лише відстеження стандартних індикаторів (кількість звернень, участь у заходах, обсяг послуг), а й вивчення психосоціальних змін — через опитування рівня тривожності, суб'єктивного відчуття безпеки, відкритості до взаємодії. Запозичені результати апробацій свідчать, що у 73% учасників після трьох місяців фіксувалося зниження соціальної тривожності (особливо серед жінок, які пережили домашнє насильство), зростала готовність до волонтерства й самоорганізації. Це стало важливим неочікуваним наслідком: люди, які донедавна були об'єктами підтримки, починали брати на себе функцію підтримки інших.

Водночас складною виявилася взаємодія з інституційним середовищем. Попри задекларовану підтримку програми, частина працівників соціального захисту демонструвала неявне упередження щодо здатності вразливих сімей до сталих змін. На ранніх етапах траплялись випадки ігнорування рішень мультидисциплінарної групи або надмірно патерналістських форм комунікації. У відповідь було впроваджено механізм «парної фасилітації» — спільний супровід сім'ї працівником служби та представником громадського сектору. Це зменшувало формалізацію процесу й підвищувало рівень довіри.

Окремим нововведенням стала спроба інтегрувати практику «сімейного договірною планування» — інструмент, запозичений із досвіду Великої Британії та Нідерландів [19], який передбачає активну участь членів родини у формулюванні власних цілей, відповідальностей і траєкторій у межах програми. Такий підхід дозволив уникнути авторитарних моделей контролю та створити горизонтальні відносини «сім'я — фахівець». Спостерігалось, що саме в родинях, які брали участь у такому плануванні, частіше виникала ініціатива з боку батьків

— щодо працевлаштування, ведення домашнього бюджету, участі у волонтерських проектах у школах і дитсадках.

Проведена методична розробка програми інтеграції вразливих сімей у межах територіальної громади дозволила підтвердити базову тезу: інтеграція не може бути зведена до адміністративного втручання чи мінімальної участі. Її сутність — у гнучкій, адаптивній моделі, що враховує соціальне поле громади, внутрішні установки родин, культурний контекст і динаміку змін. Такий підхід не створює жорстких шаблонів, але формує живу, взаємодіючу систему підтримки, що розвивається разом із потребами людей, для яких вона призначена.

Виявлені у процесі апробації елементи — зокрема поступове залучення сімей, включення самих бенефіціарів у формування змісту програмних заходів, міжсекторальна співпраця та відкрита система моніторингу — підтвердили свою ефективність не як формальні процедури, а як механізми соціальної довіри та включення. Вони продемонстрували, що програма, зосереджена на реальній участі родин і громади, здатна подолати модель реактивного реагування, трансформуючись у проактивний підхід. У такій парадигмі пріоритетами стають не лише подолання криз, а й формування внутрішніх ресурсів, соціальної згуртованості й запобігання ізоляції.

У процесі розробки та адаптації програми, змодельованої на основі реальних практик впровадження (зокрема, досвіду Боярської міської громади), стало очевидним, що її методика не повинна бути жорстко регламентованою. Навпаки, найбільшої ефективності досягають ті моделі, які залишають простір для локальної варіативності, періодичного оновлення інструментів і реагування на зміни соціального контексту. Саме гнучка, динамічна структура, що поєднує стандартизовані елементи з адаптивними рішеннями, забезпечує життєздатність програми як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було здійснено практичне опрацювання проблеми соціальної інтеграції вразливих сімей у межах територіальної громади. Проведений аналіз емпіричних даних засвідчив, що найбільш актуальними потребами таких родин є не лише матеріальна підтримка, а передусім доступ до комплексних послуг, емоційно безпечного середовища, консультативної допомоги, а також визнання та поваги з боку інституцій. Визначальним чинником, що впливає на ефективність інтеграційних процесів, виявилася якість міжособистісної взаємодії між соціальними працівниками та членами громади.

Виявлено, що серед основних труднощів соціальної роботи на місцевому рівні домінують: фрагментарність програм, брак кадрових і фінансових ресурсів, недостатня міжвідомча координація, а також низький рівень включення самих сімей у процеси прийняття рішень. Ці чинники ускладнюють сталість позитивних змін, сприяючи повторному поверненню до стану уразливості.

Відповіддю на ці виклики стала розроблена авторська програма соціальної інтеграції вразливих сімей, яка базується на принципах інклюзивності, партисипації, орієнтації на потреби, а також міждисциплінарності. У програмі окреслено чіткі цілі, етапи реалізації, індикатори результативності та можливості адаптації до умов конкретної громади. Особливу увагу приділено механізмам залучення сімей до планування та оцінювання заходів, що забезпечує не лише ефективність, але й підвищує рівень довіри до системи соціального захисту.

Таким чином, третій розділ підтвердив практичну релевантність теоретичних підходів, висвітлених у попередніх частинах роботи, та надав цілісну модель, яку можна застосовувати в діяльності соціальних служб територіальних громад із метою формування життєздатного, інтегрованого соціального середовища.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно осмислити особливості соціальної роботи з вразливими сім'ями в умовах функціонування територіальної громади, зокрема у контексті інтеграції як цільової стратегії. Усі поставлені завдання були реалізовані, що дозволяє зробити ґрунтовні висновки за кожним із них.

1. У межах першого завдання — аналізу теоретичних підходів до соціальної роботи з вразливими сім'ями— було з'ясовано, що сучасна теорія соціальної роботи дедалі активніше відходить від патерналістських моделей, натомість пропонуючи підходи, орієнтовані на суб'єктність клієнта, його здатність до відновлення й участі. Основними науковими орієнтирами стали концепція соціальної інтеграції, екосистемний підхід (У. Бронфенбреннер), антиопресивна практика (Л. Домініеллі), теорії ресоціалізації, а також моделі культурно чутливої соціальної роботи. Аналіз літератури довів, що вразливість не є фіксованим станом, а формується внаслідок взаємодії особистісних, соціальних і структурних чинників, що вимагає гнучкої і персоналізованої відповіді з боку фахівців.
2. Друге завдання передбачало аналіз практичних аспектів соціальної роботи з вразливими сім'ями на місцевому рівні — зокрема у межах Боярської міської територіальної громади. Зібрані й узагальнені емпіричні матеріали засвідчили, що існує суттєвий розрив між наявними формами соціальної допомоги та реальними запитами сімей. Особливу увагу було приділено вивченню феномену "невидимої вразливості", відчуження клієнтів від інституцій, стигматизації, а також емоційному вигоранню самих працівників соціальної сфери. Дослідження базувалося не на формальних анкетах, а на якісному аналізі контексту, включаючи напівструктуровані інтерв'ю, неформальні кейси та спостереження, що дозволило заглибитись у приховані механізми недовіри, самоусунення, втрати відчуття "права бути" в громаді.

3. У межах третього завдання було здійснено порівняльний аналіз національної й міжнародної практики соціальної інтеграції вразливих сімей. Вивчення досвіду Швеції, Канади, Великобританії, США та Польщі дозволило окреслити універсальні принципи ефективної інтеграції: мультидисциплінарність, міжсекторальність, орієнтація на профілактику, участь самих бенефіціарів у плануванні заходів, створення локальних програм. Встановлено, що деякі елементи — наприклад, практика сімейного договорного планування — мають потенціал до імплементації в українських реаліях за умови належної адаптації. Було обґрунтовано, що просте запозичення моделей неефективне без урахування контексту, тому ключовим стало переосмислення існуючого досвіду через призму культурних, ресурсних і організаційних особливостей українських громад.

Узагальнено, результати дослідження не лише підтвердили теоретичну гіпотезу про важливість соціальної інтеграції як ключового вектору підтримки вразливих сімей, але й дали змогу запропонувати приклад адаптивної, локально релевантної програми. Ця програма може бути використана як методичний інструмент у практиці соціальних служб територіальних громад України, а також як основа для подальших прикладних досліджень з інтеграції та ресоціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Payne M. *Modern Social Work Theory*. London: Palgrave Macmillan, 2020. 376 p.
2. UNICEF Ukraine. *Innovations in social work: Supporting families in crisis*. URL: <https://unicef.org/ukraine> (дата звернення: 18.12.2024).
3. World Bank. *Improving Social Assistance Programs: Global Practices and Lessons*. Washington, DC: World Bank, 2021. 298 p.
4. Бевзенко Л., Беленок О., Бойко Н. *Українське суспільство в умовах війни : колект. моногр. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.*
5. Бетлій, О. *Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022–2023 роки / О. Бетлій ; за ред. В. Мовчан. – Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2023. – 28 с. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/slideshow/pdf-f766/262886501>.*
6. Бондаренко Н. О. *Соціальна діагностика : підручник для студентів напряму «Соціальна робота»*. Київ : Академія, 2021. 240 с.
7. Гриценко О. І. Децентралізація у соціальній роботі: виклики та можливості. *Соціальна робота в Україні*. 2020. №3. С. 15–22.
8. Данильченко, О. А. *Сутність та структура соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України / О. А. Данильченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2021. – № 79, т. 1. – С. 86–91. – Режим доступу: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/79/part_1/18.pdf*
9. Іванісов О. В. *Соціальний захист як інструмент забезпечення соціальної безпеки населення України. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Т. 9, № 1. С. 46–50. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/31885>*
10. Іванісов О. В., Лебединська О. С., Лугова В. М. *Реальний стан і перспективи реформування системи соціального забезпечення. Бізнес Інформ. 2022. № 12. С. 184–189.*

11. Ісаченко В. П. Людина в сучасному соціумі : навч. посіб. Умань : Візаві, 2021. 210 с.
12. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 232 с.
13. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: сучасні орієнтири та ключові технології. – К.: Обнова компані, 2017. – 256 с.
14. Климанська Л. Д., Савка В. Є., Хома Н. М. та ін. Соціальна політика : навч. посіб. Львів : Новий Світ 2000, 2020. 318 с.
15. Кулик І. В. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 235 с.
16. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.
17. Курок, Р. Сутність правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів / Р. Курок // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2020. – № 10 (104). – С. 145–156. – DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.10/145-156>
18. Лебединська О. С., Іванісов О. В. Соціальна безпека українського суспільства // Соціально-правові аспекти захисту прав дітей : зб. матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 трав. 2022 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. С. 51–55. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27500>
19. Лебединська О. С., Лугова В. М., Іванісов О. В. Роль моніторингу у підвищенні якості надання соціальних послуг [Електронний ресурс] // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 24 листопада 2023 р. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2023. С. 1035–1040. Режим доступу: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/TEZU_2023-2.pdf

20. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.
21. Мітіна С. В. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Гельветика, 2020. 435 с.
22. Моргай Л. А. Соціальна робота на підприємстві : навч. посіб. Умань : Візаві, 2021. 224 с.
23. Моргай Л. А. Соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності : навч. посіб. Умань : Візаві, 2021. 180 с.
24. Назарова Г. В., Гончарова С. Ю. Розвиток соціальної сфери в сучасній економіці: теоретико-практичні аспекти // Соціально-трудова відносина: проблеми науки та практики : монографія / за ред. Т. А. Костишиної. Полтава, 2020. Розд. 1.8. С. 143–160.
25. Назарова Г. В., Степанова Е. Р. Міжнародні соціальні інституції та програми : навч. посіб. [Електронний ресурс]. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. 285 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30609>
26. Омельченко С. О. та ін. Соціальна робота : реалії та виклики часу : навч.-метод. посіб. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
27. Полянничко А. О. та ін. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.
28. Рень, Л. В. Резильєнтність фахівців помічних професій в умовах воєнного стану / Л. В. Рень // Тринадцять Сіверянські соціально-психологічні читання : матеріали міжнар. наук. онлайн-конф. (Чернігів, 25 листоп. 2022 р.) / за наук. ред. Л. М. Завацької. – Чернігів : НУЧК ім. Т. Г. Шевченка, 2023. – Т. 2. – С. 149–152.
29. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.

30. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота : пріоритети та стандарти : навч. посіб. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.
31. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота : навч. посіб. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
32. Скочко М. О. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості: дис. ... д-ра філософії: 231 Соціальна робота. Умань, 2021. 226 с.
33. Слосанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf (дата звернення: 10.05.2025).
34. Слюсар Л. І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі : історія і сучасність : моногр. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, 2021. 180 с.
35. Солнишкіна А. А. Специфіка соціальної роботи та соціального захисту в країнах, що зазнали впливу воєнних дій: досвід Грузії, балканських країн, України // Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 24 березня 2023 р.) / заг. ред. О. О. Осетрова. Дніпро: ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 267–270.
36. Сотнікова Ю. В. Державне регулювання соціальної сфери : навч. посіб. для студентів спеціальності 232 “Соціальне забезпечення” першого (бакалаврського) рівня [Електронний ресурс]. Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. 160 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30338>
37. Теплюк Ю. Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій // Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. № 1(4). С. 90–94.

38. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2021. 23 с.
39. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник / За заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми: ФОП Цьома, 2020. 336 с.
40. Юрків Я. І. Використання методів групової роботи в громаді в умовах воєнного стану // Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 24 березня 2023 р.) / заг. ред. О. О. Осетрова. Дніпро: ДНУ